

Politiek bewustzijn en actie van mijnwerkers in Ghana

Piet Konings*

1 Inleiding

Het proces van klassevorming onder de Afrikaanse arbeiders in de grote buitenlandse bedrijven en staatsondernemingen die aan het industrialisatieproces in Afrika ten Zuiden van de Sahara gestalte geven, is sedert het einde van de jaren zestig onderwerp geweest van een levendige discussie. Het startpunt lag in de stellingname van Arrighi en Saul, die zich keerden tegen de analyses die deze arbeiders projecteerden in de rol van proletariaat, dat vanuit een revolutionair klassebewustzijn leiding zou geven aan acties gericht tegen neokoloniale vormen van afhankelijkheid.¹ Volgens hen (Arrighi en Saul) vormden met name de halfgeschoolde en geschoolde arbeiders in bovengenoemde ondernemingen een bevoorrechte categorie, een 'arbeidersaristocratie', die, gescheiden van het lompenproletariaat en de peasantry, een steunpilaar was geworden van de neokoloniale orde.

Arrighi en Sauls arbeidersaristocratie-these die een opvallende overeenkomst vertoont met de fanonistische theorie en verschillende liberale economische theorieën,² is door verschillende auteurs op empirische en theoretische gronden bestreden.³ Peace legt in zijn studie van verschillende categorieën arbeiders in grote buitenlandse ondernemingen in Nigeria, nadruk op de nauwe banden die er bestaan tussen het arbeiderssegment als geheel en de arme lagen van de bevolking, en suggereert dat beide bevolkingsgroepen een 'populistisch bewustzijn' delen. In de politieke actie zullen ze samen optrekken, zij het dat eerstgenoemden — op basis van een hoger onderwijsniveau en beter organisatievermogen — hierbij een leidersrol zullen vervullen.⁴ Volgens Jeffries zou een dergelijk 'populistisch bewustzijn' — de definiëring van de sociaal-economische werkelijkheid in termen van een brede, maar vage kloof tussen 'de armen' aan de ene kant en de (uitbuitende en onderdrukkende) 'rijken en machtigen' (big men) aan de andere kant — ook het optreden kenmerken van de arbeiders in één van de grootste Ghanese staatsondernemingen, de spoorwegen.⁵

Sandbrook en Arn tonen de aanwezigheid van zulk een 'populistisch be-

wustzijn' aan onder het stedelijk sub-proletariaat, maar benadrukken daarentegen dat in de grote buitenlandse ondernemingen en staatsbedrijven eerder sprake is van de ontwikkeling van een politiek-revolutionair bewustzijn.⁶

Mijn studie beoogt een bijdrage tot dit debat te leveren. Zeker in de afhankelijke exporteconomieën in de Derde Wereld, waar de speciale relatie tussen staat en (buitenlandse) onderneming en de daarbij betrokken belangen, de strategische rol van de factor arbeid benadrukt, heeft deze discussie een grote actualiteit (vergelijk bijvoorbeeld Zambia, Peru, Bolivia).

De studie betrof één der rijkste goudmijnen ter wereld, de Ashanti Goldfields Corporation (AGC) te Obuasi. Het bedrijf maakt deel uit van Lonrho, een multinational met grote belangen zowel in Rhodesië en Zuid-Afrika als ook in de onafhankelijke Afrikaanse staten. Sinds 1972 functioneert AGC als joint venture met een meerderheidsaandeel van 55 % voor de Ghanese staat. De technische leiding en het management van het bedrijf bleven daarbij in handen van de buitenlandse investeerders.⁷ Het bedrijf is van grote betekenis voor de Ghanese economie en verzorgt met haar exporten een aanzienlijk deel van het buitenlands valuta-inkomen van het land.

2 De AGC-arbeiders te Obuasi

In 1978 had AGC 8181 Afrikaanse arbeiders van verschillende etnische oorsprong in dienst (4912 ondergrondse en 3269 bovengrondse). Het merendeel van hen is, zoals tabel 1 aangeeft, in de leeftijd van 26-40 jaar en ongeschoold. De meesten hebben minstens lager onderwijs genoten. Dit vloeit niet alleen voort uit de enorme uitbreiding van het onderwijs in Ghana sinds de onafhankelijkheid, maar is ook een gevolg van het feit dat het management bij het aannemen van arbeiders aan geletterden de voorkeur geeft, behalve voor het vuilste werk. Meer dan 80 % van de ongeletterden komt uit Noord-Ghana en omringende Afrikaanse landen, traditionele wervingsgebieden voor goedkope, analfabete en ongeschoolde arbeidskrachten.

Etnische differentiatie en beroepsdifferentiatie overlappen elkaar vaak. Bovengronds, geschoold en administratief werk wordt gemonopoliseerd door Zuidghanese etnische groeperingen, terwijl ondergronds en ongeschoold werk meestal gedaan wordt door de Noordghanese en niet-Ghanese etnische groeperingen. De culturele en beroepsverschillen tussen zuidelijke en noordelijke buitenlandse arbeiders hebben (nog?) niet tot ernstige interne tegenstellingen geleid. In de concrete actie blijken de gemeenschappelijke belangen te overwegen boven de etnische verschillen. Zuidghanese arbeiders, die vooral belangstelling tonen voor de betere banen in de mijn, vormen tot op heden geen bedreiging voor de werkgelegenheid van de Noordghanese en niet-Ghanese arbeiders. Noordghanese en buitenlandse arbeiders zijn over het alge-

Tabel 1: Socio-demografische kenmerken van AGC-arbeiders, 1975 (percentages)

Categorie	Leeftijd			40 jaar en ouder	Onderwijs ongeleterfd	t/m LO-niveau	t/m MO-niveau
	15-25 jaar	26-40 jaar					
Ongeschoold	82	53	34	71	60	—	
Geschoold	9	33	52	29	31	38	
Administratief kader	9	14	14	—	9	62	
N = 100 %	34	70	29	42	75	16	
Categorie	Etniciteit		rest	Aantal jaren bij AGC		11 jaar	
	Akan	Noord. stammen		3 jaar	4-10 jaar		
Ongeschoold	49	83	48	79	52	26	
Geschoold	36	17	33	16	36	49	
Administratief kader	15	—	19	5	12	25	
N = 100 %	76	30	27	56	42	35	

meen ook bereid het leiderschap van de beter opgeleide Zuidghanese arbeiders te erkennen bij de verdediging van hun belangen tegen het management. Op hun beurt zijn de zuidelijke vakbondsleiders er op bedacht de belangen van *alle* mijnwerkers te vertegenwoordigen.

Er vindt thans een duidelijk stabiliseringsproces plaats onder AGC-arbeiders.⁹ In de jaren zeventig bedroeg het jaarlijkse verloop in de mijnen tussen de 80 % en 90 % van de arbeidskrachten; nu is het jaarlijks verloop bij AGC ongeveer 10 %. Zeven en dertig procent van de mijnwerkers was in 1975 langer dan zeven jaar in dienst bij AGC (zie tabel 1). AGC moedigt dit stabiliseringsproces aan door het geven van vakopleidingen, het verschaffen van leningen en door het in het vooruitzicht stellen van premies en promoties na een bepaald aantal dienstjaren. De meeste AGC-arbeiders zijn van plan een lange tijd bij AGC te werken. Maar uiteindelijk willen ze zich gaan vestigen als kleine zelfstandigen, gewoonlijk in hun geboorteplaats, waarmee ze nauwe socio-culturele banden onderhouden.

Wij vinden bij AGC een grote concentratie van arbeiders, die nog betrekkelijk jong zijn, daarnaast geletterd maar ongeschoold zijn en die in toenemende mate een stabiel arbeidsbestand vormen, volledig afhankelijk van de onderneming in de woon- en werksfeer. Het merendeel van de arbeiders werkt niet alleen samen, maar woont ook samen in mijnwerkersbuurten en sloppen te Obuasi. De dagelijkse gesprekken, ja, het gehele bestaan van mijnwerkers wordt beheerst door AGC. Epstein heeft het begrip 'unitary structure' ingevoerd om de alomvattende invloed van de mijn te Luanshya op het leven van de mijnwerker en stad aan te duiden.⁹ Een zelfde structuur kan men terugvinden in Obuasi: AGC is niet alleen de grootste werkverschaffer in Obuasi (80 %), maar verzorgt ook het aanbod van sociale, religieuze ontspannings- en gezondheidsfaciliteiten. Wat opvalt te Obuasi is de paternalistische sfeer die de mijn omgeeft en de alomtegenwoordigheid van AGC in de stad.

Het is te verwachten dat deze factoren van invloed zijn op de ontwikkeling van een gemeenschappelijk bewustzijn bij AGC-arbeiders. Wij zullen eerst de perceptie van mijnwerkers van hun klassepositie in het productiesysteem behandelen en dan hun perceptie van hun klassepositie in de Ghanese samenleving.

3 De opvattingen van de mijnwerkers over hun positie in het productiesysteem

De AGC-mijnwerkers zijn er zich van bewust dat de werkgever (buitenlands kapitaal en staat) en het management de lonen en andere arbeidskosten (zoals behuizing en transport) zo laag mogelijk proberen te houden om de win-

sten te verhogen. In een toespraak tot AGC-arbeiders in 1953 merkte een van de leiders van de mijnwerkersbond op: 'Union was going to face intelligent and difficult, cunning capitalists . . . Employers were all the time fooling the country and miners that they had no profits. The mines had in all £ 23 million profit in 1951-52 . . . Only £ 1 million was used for both European and African labor. The rest of the £ 21 million went to the Gold Coast government and the shareholders, Sir Edward Spears and Co'.¹⁰

De meeste mijnwerkers (83.5 %) willen normalerwijze hun aandeel in de gemaakte winsten vergroten via collectieve onderhandelingen. Maar als het management niet wil toegeven aan hun eisen, nemen ze hun toevlucht tot individuele en collectieve acties, zoals sabotage, werkverzuim, diefstal van goud en mijneigendom, produktievermindering en stakingen. In het bijzonder tijdens stakingsacties worden gevoelens van klassesolidariteit ontwikkeld onder AGC-arbeiders wat hen in staat stelt het management als één blok te confronteren. De onderlinge verschillen op grond van etniciteit en beroep vallen dan weg.

Vaak zijn collectieve acties echter vooral gericht tegen bepaalde individuele managers, vooral tegen de Ghanese stafleden, waarmee arbeiders het meest geconfronteerd worden in de arbeidssituatie; hun wordt corruptie verweten en gebrek aan respect voor hun ondergeschikten. Een enkele maal zijn acties meer gericht tegen blanke managers, die de leiding van het bedrijf in handen hebben; oorzaak is dan het voortdurend afwijzen van participatie in het bestuur van de onderneming. Slechts betrekkelijk weinig mijnwerkers (23.5 %) zouden self-management willen, maar een meerderheid streeft wel naar vertegenwoordiging in de Raad van Commissarissen en naar de oprichting van ondernemingsraden in het bedrijf. Men gelooft daarbij overigens niet dat de staat deze eisen zal steunen. Hoewel het huidige militaire bewind, de *National Redemption Council* (NRC),¹¹ wel heeft toegezegd ondernemingsraden te zullen instellen, zal het zeker geen conflict riskeren met de blanke managers die voor een efficiënte bedrijfsvoering zorg dragen. De voortdurende steun van de staat aan het management na de gedeeltelijke overname van de mijn in 1972 heeft geleid tot toenemende irritatie onder de mijnwerkersbevolking. De beslissing van de NRC om een meerderheidsaandeel te nemen in de mijn, voorgesteld als een belangrijke stap naar een grotere mate van controle over de 'commanding heights of the economy' en een betere bescherming van de arbeiders die 'reeds al te lang uitgebuit zijn', werd aanvankelijk ten zeerste toegejuicht. Staatsdeelname in de mijn wordt thans, na enige jaren ervaring, beschouwd als een samenzwering tussen staat en management ter uitbuiting en onderdrukking van de arbeiders. Na de staatsdeelname is er weinig veranderd in het arbeidsbeleid van de onderneming. De aanwezigheid van militairen in de Raad van Commissarissen duidt op een toename van de politieke

controle waarbij het arbeidsprotest al bij voorbaat als contrarevolutionaire actie wordt aangemerkt. Slechts een minderheid van de mijnwerkers (34 %) bepleit een volledige overgang in staatseigendom van de grote buitenlandse ondernemingen. Dit resultaat wijkt af van onderzoeken elders in Ghana¹² en kan als indicatie gelden van teleurstelling over de staatsdeelname in de mijn.

De bij het onderzoek betrokken AGC-mijnwerkers voelen zich uitgebuit en onderdrukt door de onderneming en het management. Toch streeft de grote meerderheid van hen niet naar een fundamentele herstructurering van de maatschappij. De meesten staan een vorm van participatie in het management voor, met name door middel van de oprichting van ondernemingsraden, maar ondersteunen geen eisen voor arbeiderszelfbestuur of het doen verdwijnen van het onderscheid tussen manager en arbeider. Slechts een minderheid bepleit een nationalisatie van de buitenlandse bedrijven.

4 Opvattingen van de mijnwerkers over hun klasse-positie in de Ghanese samenleving

De AGC-mijnwerkers identificeren zich in tegenstelling tot de these van Arrighi en Saul, niet met de dominante klassen in de Ghanese samenleving, maar met die sociale groepen die 'er slecht aan toe zijn', en waarmee zij, zoals Peace heeft aangetoond, nauwe socio-culturele en economische banden onderhouden. Met sociale groepen die 'er slecht aan toe zijn' ('suffering') worden in het Ghanese spraakgebruik diegenen aangeduid die het slachtoffer zijn van de praktijken van hen, die 'het goed hebben' ('enjoying').

Tabel 2: Identificatie door AGC-arbeiders van sociale groepen die 'het goed hebben' en 'het slecht hebben' in de Ghanese samenleving (percentages):

'Zij die het goed hebben'		'Zij die het slecht hebben'	
Managers / hoge Bureaucraten	57	Armen	32
'Big Men'	28	Werklozen	31
Handelaren/tussenpersonen	14	Arbeiders	18
TUC-leiders	1	Mensen zoals wij	8
		Perifere etnische groepen	6
N = 100 %	133	Gehandicapten	3
		Kleine boeren	2
		N = 100 %	120
		geen antwoord: 13	

Uit de gegevens van tabel 2 en 3 blijkt dat de meeste mijnarbeiders diegenen die 'het goed hebben' en zij die 'er slecht aan toe zijn' identificeren met specifieke categorieën die onderscheiden worden op de basis van criteria van macht en exploitatie. Slechts betrekkelijk weinig mijnwerkers hanteren een populistisch perspectief of vatten de sociale structuur in etnische termen. Lloyds opvattingen daaromtrent¹³ worden hiermee weerlegd. Dat vele mijnwerkers zich identificeren met diegenen die 'er slecht aan toe zijn' in de samenleving is niet zo verwonderlijk. Ofschoon het inkomen van de mijnwerker hoger is dan dat van de meeste andere categorieën werknemers vormen ze in dit opzicht geen werkelijke 'arbeidersaristocratie'.

Tabel 3: Lonen bij de AGC (percentages)*

Categorie	Looninterval			
	t/m 70 c	71-100 c	101-200 c	boven 201 c
Ongeschoold	87	40	5	—
Geschoold	12	48	45	100
Administratief kader	1	12	50	—
N = 100 %	67	40	22	4

* c = US \$ 0.85 (1975).

Ongeschoolde arbeiders ontvangen bij AGC het wettelijk minimumloon van C 2 per dag (C 54 per maand), zoals vastgesteld door de regering in 1974. De Ghanese vakbeweging kenmerkte dit als een 'hongerloon' en stelde een minimumloon voor van C 4 per dag (C 108 per maand). Zelfs dit lijkt gezien de inflatie van de laatste jaren (150-200 %) onvoldoende. Het minimum gezinsinkomen zal, volgens ILO berekeningen, gesteld moeten worden op C 150 — C 200 per maand. Tabel 4 laat zien dat slechts de hoogst geschoolden meer dan C 200 per maand verdienen; de anderen ontvangen aanzienlijk minder. De inkomensverschillen met de toplagen in de Ghanese samenleving zijn aanzienlijk. De verhouding tussen het inkomen van de laagst betaalden in de mijnsector en de hoogst betaalden in de staatssector lag in de orde van grootte van 1 : 25.

Bij de AGC-arbeiders bestaat onrust over de groeiende sociaal-economische ongelijkheid in de Ghanese samenleving. Ze verwijten de regering, die de lonen en salarissen bepaalt, dat deze de grote inkomensverschillen in stand houdt niettegenstaande alle retoriek over de 'nationale revolutie' en 'de noodzaak van een overbrugging van de kloof tussen hoogst en laagst betaalden' en dat de staatsbourgeoisie van haar positie in de samenleving gebruik maakt om zich te verrijken. Kortom de NRC, zo verklaren de meeste mijn-

werkers (52 %), bevoordeelt de 'big men'. In deze situatie van grote sociaal-economische ongelijkheid en afhankelijkheid van patronage door de staat, vinden de voortdurende oproepen van staatswege om de productiviteit te verhogen, weinig weerklank. In het perspectief van de mijnwerkers dienen eventuele 'offers' ten behoeve van 'nationale ontwikkeling' aan de basis, gepaard te gaan met 'offers' aan de top.

Deze opvatting vertalen de mijnwerkers echter niet in een streven naar fundamentele herstructurering van de maatschappij via verwerving van de politieke macht. Ze bepleiten hervormingen, gericht op het verminderen van de extreme inkomensverschillen tussen de laagst en hoogst betaalden. De mijnwerkers blijken hierbij 'redelijke' verschillen te aanvaarden, zolang deze gebaseerd zijn op opleiding, initiatief, hard werken en verantwoordelijkheid. Zij koesteren vaak een grote bewondering voor de 'self-made men' en hopen zelf in de toekomst een eigen bedrijfje of werkplaats op te bouwen. Na de coup van 1966 heeft de Ghanese vakbeweging steeds een verhouding bepleit tussen de inkomens van de laagst en die van de hoogste betaalden van 1 : 10.

De AGC-arbeiders veroordelen de regering om haar corruptie en repressieve beleid ten aanzien van de arbeidersbeweging. Slechts een minderheid (37 %) verwacht van de overheid enige steun bij de strijd om verbetering van lonen en arbeidsvoorwaarden. In het verleden hebben de mijnwerkers steeds actief hun economische belangen moeten verdedigen tegenover een repressieve regering. Deze ervaringen hebben niet geleid tot het ontstaan van een radicaal politiek perspectief, dat overname van de politieke macht beoogt en de vestiging van een alternatieve socio-politieke orde. Men hanteert een vaag beeld van een rechtvaardiger en democratischer samenleving waarin de arbeider een beter bestaan zal hebben. De verschillende regeringen sinds de onafhankelijkheid hebben zich in hun beleid weinig hervormingsgezin opgesteld. Desondanks definiëren de mijnwerkers zichzelf binnen de machtsstructuren van Ghana niet als factor met een actieve rol bij het verwezenlijken van een 'nieuwe' samenleving. Een minderheid (34 %) onder hen verwacht dat een sterkere pressie van de vakbonden op de regering of een grotere vertegenwoordiging van arbeiders in adviesorganen en commissies de regering zal bewegen meer op te komen voor de arbeider en bepaalde hervormingen af te kondigen.

Resumerend kan men vaststellen dat bij de AGC-arbeiders, de verwerping van de huidige sociale ongelijkheid en het antagonisme ten opzichte van de staat, die een maatschappelijke orde handhaaft waarbinnen men zich als slachtoffers definieert, niet de aanzet hebben gevormd voor de ontwikkeling van een radicaal of revolutionair klassebewustzijn maar geleid hebben tot de vorming van een reformistisch bewustzijn.

5 Organisatie en actie van de mijnwerkers

Vóór de wettelijke erkenning in 1941 van de vakbonden in Ghana, legde het mijnmanagement en het koloniale bestuur een repressieve houding aan de dag ten aanzien van elke vorm van organisatie onder de mijnwerkers. Toch wisten deze zich soms in ad-hoc comités te organiseren om hun belangen te verdedigen.¹⁴

In 1944 werd een mijnwerkersbond opgericht. Tussen 1945 en 1958 organiseerden zich ongeveer 50 % van de arbeiders. Sinds 1958 is het vakbondslidmaatschap verplicht. De bond heeft sinds haar oprichting de volgende doeleinden voorgestaan: (a) de verdediging van de belangen van de mijnwerkers tegen het management en de staat; (b) een bijdrage leveren tot de 'nationale ontwikkeling' door het verschaffen van een economische basis aan de onafhankelijkheid; (c) het verkrijgen van een autonome positie, zonder formele banden met politieke partijen en zonder partijpolitieke stellingname.

De bond, ten eerste beïnvloed door het a-politieke vakbondsmodel gepropageerd door koloniale arbeidsadviseurs, heeft zich in de koloniale tijd zoveel mogelijk verre gehouden van de nationalistische partijen en niet deelgenomen aan radicaal-politieke actie. Men probeerde de positie van de arbeiders vooral te verbeteren via vreedzame onderhandelingen met het management en de staat en greep slechts in laatste instantie naar het wapen van de staking om economische concessies af te dwingen. De weigering van het management de bond als een 'volwaardige' gesprekspartner te erkennen en te onderhandelen over de naar voren gebrachte eisen, leidde tot een militant 'economisme' in de koloniale tijd. In twee grote stakingen (in 1947 en 1955-56) wist de bond niet alleen de georganiseerden maar ook de meeste ongeorganiseerde mijnwerkers te mobiliseren. Deze ondervonden hierbij steun van andere lagen van de bevolking: marktvrouwen gaven in 1955-56 gratis voedsel aan de mijnwerkers, wat de mijnwerkersbond, die de staking begon met slechts £ 571 in de stakingskas, in staat stelde de staking 100 dagen vol te houden.

Na de onafhankelijkheid, in 1957, heeft de mijnwerkersbond zich vereenzelvigd met de ontwikkelingsideologie van de staat. Ze spoort de leden voortdurend aan tot verhoging van de productiviteit en heeft afgezien van het middel van de werkstaking bij de verdediging van de belangen van de mijnwerkers. De bloedige onderdrukking van verschillende 'wilde' stakingen had niet een duidelijker politieke stellingname tot gevolg. De bond bleef de nadruk leggen op 'bargaining' met het management en de staat. Deze a-politieke opstelling stelde de bond in staat om te overleven onder de betrekkelijk repressieve regimes na de onafhankelijkheid maar deed afbreuk aan het functioneren als belangenorganisatie. De geringe resultaten die de bond wist te be-

halen bij de onderhandelingen over lonen en arbeidsvoorwaarden werden in de jaren zestig en zeventig spoedig te niet gedaan door een toenemende inflatie.

De identificatie van de bond met de ontwikkelingsideologie van de staat en de integratie in een 'officiële onderhandelingsstructuur' bij een verslechterende sociaal-economische situatie van de leden, wordt door de basis gedefinieerd als een 'uitverkoop' van arbeidersbelangen. Er bestaat een groot wantrouwen ten opzichte van de nationale leiders die gezien worden als 'collaborateurs' met de staat en het management. Dit wantrouwen wordt nog versterkt door het hoge inkomen en de elitaire levensstijl van deze leiders en de uitdijende vakbondsbureaucratie, waarbinnen de afstand tussen leiding en leden sterk toeneemt. Bij mijn onderzoek bleek, dat slechts 1 % van de mijnwerkers de nationale leiders bij naam kende en dat slechts 30 % geloofde dat deze leiders zich voor de belangen van de mijnwerkers inzetten. In het begin van de jaren zeventig poogden de AGC-mijnwerkers zich af te scheiden van de nationale bond.

De basis beschouwt, in navolging van de nationale leiders, collectieve onderhandelingen als de 'normale' procedure om (economische) concessies te verkrijgen. Daarnaast wordt in de mijnen zelf naar het wapen van stakingen en 'langzaam-aan' acties gegrepen als het management en de staat niet bereid zijn de eisen in te willigen. Stakingen zijn echter na de onafhankelijkheid bij de wet verboden. 'Illegale' stakingen, hoewel primair gericht op het verkrijgen van economische concessies, worden hiermee onvermijdelijk tot politieke stakingen.

Het aantal stakingen na de onafhankelijkheid bleef dan ook gering. Dit is niet verwonderlijk gezien het harde optreden van staat en management bij stakingen in de sleutel-industrieën van het land: schieten op arbeiders, gevangename van leiders en massale ontslagen. De andere actievormen die moeilijker onderdrukt kunnen worden, zoals werkverzuim, sabotage en 'langzaam-aan'-acties komen veelvuldiger voor.

Na de onafhankelijkheid hebben tot aan 1977 slechts drie stakingen plaats gevonden en deze kwamen voor in de meer liberale periode van 1966-72. Deze stakingen (1966, 1969, 1971) vonden steeds plaats buiten de nationale bond om en buiten de invloed van de nationale leiders. De 'normale' procedure van collectieve onderhandelingen tussen bond en management trad eerst weer in werking, nadat mijnwerkers hun 'macht' getoond hadden. De minimale concessies die via deze procedure kunnen worden verkregen, vergroten overigens niet het vertrouwen van de mijnwerkers in het resultaat van de onderhandelingen. In 1975 verklaarde tijdens mijn onderzoek 16.5 % van de mijnwerkers, dat stakingen en 'langzaam-aan'-acties de enige middelen waren om het management en de staat 'klein te krijgen' en erop vooruit te gaan. Onder

de AGC-arbeiders zijn in de periode 1977-78, die een aanzienlijke daling van het reële loon te zien gaf als gevolg van de inflatie (150-200 %), enkele 'wilde' stakingen uitgebroken. Deze geneigdheid tot harde actie aan de basis botst met de repressieve opstelling van de NRC tegenover diegenen welke aan arbeidsonderbrekingen deelnemen. Dit kan leiden tot een situatie, waarbij gewelddadige, militante acties en harde repressie elkaar bij voortduring afwisselen. De nationale vakbondsleiders hebben deze confrontatie tussen de AGC-arbeiders en het militaire bewind veroordeeld. Zij hebben zich van de acties in 1977-78 gedistantieerd, maar verklaarden zich daarbij vóór de vestiging van een socialistische staat als doelstelling op korte termijn. Tot dusverre hebben de hiervoor noodzakelijke wijzigingen in de organisatie ideologie en actie van de vakbeweging nog niet plaats gevonden.¹⁵

6 Conclusie

In deze paragraaf kom ik terug op onze vraag in de inleiding: wat is het politiek bewustzijn van de mijnwerkers en om wat voor soort acties gaat het?

Ik vond geen overtuigend bewijs voor de arbeidsaristocratie-these van Arrighi en Saul. De AGC-arbeiders zijn niet geprivilegeerd in sociaal-economisch opzicht in vergelijking met de armen in de stad en die op het platteland. Ze vormen in de politieke sfeer geen alliantie met de dominante klassen in de samenleving. Het mijnarbeidersinkomen, uitgehold door inflatie en geconsumeerd door een groot aantal verwanten in de stad en op het platteland, is niet veel hoger dan dat van andere categorieën van de armen. De kloof in inkomen tussen de mijnwerkers en de dominante klassen is echter groot en wordt steeds groter, wat een bron is van de gevoelens van relatieve deprivatie die het verzet tegen de sterke sociaal-economische ongelijkheid voeden.

Ik vond ook geen indicaties voor het bestaan van een 'populistisch' bewustzijn onder de mijnwerkers. Weinig arbeiders interpreteren de bestaande sociale structuur in termen van en grote, maar vage kloof tussen 'de armen' en 'de rijken en machtigen'.

Mijnwerkers en andere categorieën armen hebben enkele gemeenschappelijke belangen die met name de concrete problemen in de woonsituatie betreffen.

Hiernaast kan men een aantal factoren aanwijzen die een mogelijke belangenidentificatie tussen de verschillende categorieën armen tegenwerken. Een belangrijke tegenstelling bestaat tussen de mijnwerkers en dat gedeelte van de stedelijke werklozenbevolking die een 'industriële reserveleger' vormen, een bedreiging vormen voor de arbeidszekerheid van de mijnarbeiders en een benedenwaartse druk uitoefenen op de lonen. Een tegenstelling bestaat ook ten opzichte van de kleinhandelaren en de kleine producenten die

zich ten koste van de mijnwerkers bevoordelen. In 1955-56 nog voorzagen marktvrouwen de stakende mijnwerkers van gratis voedsel. In 1977 was de situatie veranderd en vonden er verschillende botsingen plaats tussen stakers en marktvrouwen die consumptiegoederen boven de vastgestelde prijzen verkochten.

De meeste AGC-arbeiders interpreteren de sociaal-economische structuur van de samenleving in klassencategorieën en leggen de nadruk op de verdediging van hun belangen ten opzichte van specifieke klassen. De ontwikkeling van dit klassebewustzijn onder de AGC-arbeiders wordt bevorderd door:

(a) de stabilisatie van het proces van proletarisering, leidend tot een permanente arbeidersbevolking, geconcentreerd samenwonend in kampementen en mijnsteden;

(b) de constante confrontatie met de staat, die de grootste aandeelhouder in de mijn geworden is, de lonen bepaalt en de arbeiders voortdurend aan repressie blootstelt;

(c) het betrekkelijk hoog onderwijsniveau van arbeiders in grote ondernemingen in vergelijking met de (meeste) arbeiders in kleine en middelgrote ondernemingen.¹⁶

De sterke gevoelens van onvrede met de bestaande sociaal-economische ongelijkheid hebben niet geleid tot de ontwikkeling van een radicaal of revolutionair, maar tot een economistisch-reformistisch bewustzijn. De afwezigheid van dit radicaal of revolutionair bewustzijn bij de mijnwerkers kan met name worden verklaard uit:

(a) het overwegen van individuele stijgingsaspiraties bij de mijnarbeiders; slechts een klein aantal combineert het werk in de mijn met activiteiten in de kleine waren-productiesector; de meesten echter hopen zich eens als kleine zelfstandige te vestigen;

(b) de invloed van een waardesysteem dat individuele concurrentie, rijkdom en respect voor macht en rijkdom benadrukt; en van ideologieën, zoals 'Afrikaans socialisme' en 'nationale revolutie', die op basis van 'n veronderstelde 'nationale eenheid' de mogelijkheid van klassenconflict ontkennen;

(c) de afwezigheid van radicale partijen in Ghana.

De mijnwerkersbond heeft zich steeds verre gehouden van enige politieke binding en heeft nooit acties ondernomen die verder gingen dan het bereiken van economistische-reformistische doeleinden. Kraus schrijft dan ook terecht: 'One of the most important criticisms that must be levelled at accommodationist-reformist union strategies . . . is the failure to articulate to members as sharply as is necessary the tendencies towards inequalities and the emer-

gence of class structures . . . Such accommodationist strategies are particularly disastrous for members in periods of rapid inflation, such as Ghana has had since 1972. In this sense union organisation can serve to stifle and contain explosions of worker discontent at rapidly falling real wages. It also serves to blunt alternative political strategies. It is the politics of survival, and rebellion must come from below'.¹⁷

Deze laatstgenoemde factoren zijn cruciaal voor de rol van de mijnwerkers ten aanzien van sociaal-economische verandering in de Ghanese samenleving. Een opstelling tegenover de neokoloniale orde, waarvan staat, multi-nationale onderneming en gecoöpteerde nationale vakbondsleiders deel uitmaken, zal niet tot stand kunnen komen indien de arbeidersorganisaties geen ruimte bieden voor de mobilisering van de *rank and file* en de mogelijkheid van een alliantie met politieke partijen, die als voertuig van een bredere mobilisering kunnen dienen, niet aanwezig is.

Noten

* De onderzoeksgegevens berusten op veldwerk in 1975 te Obuasi. Een 10 % toevalsteekproef van N = 133 van mijnwerkers uit twee sectoren in Obuasi werd geïnterviewd. Gedurende mijn verblijf te Obuasi werden tevens alle vakbondsvergaderingen bijgewoond en werden verschillende problemen doorgesproken met groepen mijnwerkers, AGC-managers en vakbondsleiders. Voor een verslag van methoden en databronnen zie Konings (1977: 2).

1. Zie voor de opvattingen over een revolutionair proletariaat Woddis (1972) en de kritiek in Arrighi en Saul (1973).
2. Voor een nadere analyse zie Konings (1977).
3. Voor een overzicht zie Waterman (1975) en Rosenburg (1976).
4. Zie Peace (1975).
5. Zie Jeffries (1975).
6. Zie Sandbrook en Arn (1977).
7. Voor een nadere analyse zie Cronjé, Ling en Cronjé (1976) en Konings (1978a).
8. Voor de redenen van het stabiliseringsproces onder arbeiders in Ghana, zie Konings (1977).
9. Zie Epstein (1958: 123-153).
10. Geciteerd in Kraus (1977).
11. De NRC is sinds 1975 ondergeschikt gemaakt aan een Supreme Military Council (SMC).
12. Voor een nadere analyse zie Konings (1977; 1978b).
13. Zie Lloyd (1974).
14. Dit wordt nader beschreven in Konings (1978b: 83-85).
15. Zie *Africa*, no. 68, april 1977: 35; en *West Africa*, 6 februari 1978: 262.
16. Dit werkt bevorderend op de ontwikkeling van bewustzijn en de interpretatie van de samenleving in klassencategorieën (vgl. Sandbrook en Arn 1977; Sandbrook 1977).
17. Zie Kraus (1977).

Literatuur

- Arrighi, G. en J. S. Saul, *Essays on the Political Economy of Africa*, New York/Londen 1973.
- Cronjé, S., M. Ling en G. Cronjé, *Lonrho*, Harmondsworth 1976.
- Epstein, A. L., *Politics in an Urban Community*, Manchester 1958.
- Jeffries, R., Populist Tendencies in the Ghanaian Trade Union Movement, in Sandbrook, R. en R. Cohen (eds.), *The Development of an African Working Class*, Londen 1975.
- Konings, P. J. J., *Vakbeweging en Ontwikkelingsstrategie van de overheid in Ghana, 1874-1976*, Tilburg 1977.
- Konings, P. J. J., *The Political Potential of Ghanaian Miners*, Leiden 1978a.
- Konings, P. J. J., Political Consciousness and Action of Industrial Workers in Ghana: a Case Study of Valco-workers at Tema, in *African Perspectives*, 1978, 2.
- Kraus, J., Strikes and Labour Power in a Post-Colonial African State: the Case of Ghana, Paper presented at the seminar on Third World Strikes, Den Haag, ISS, 12-16 september 1977.
- Lloyd, P. C., *Power and Independence: Urban Africans' Perception of Social Inequality*, Londen/Boston 1974.
- Peace, A., The Lagos Proletariat: Labour Aristocrats or Populist Militants, in Sandbrook, R. en S. Cohen (eds.), *The Development of an African Working Class*, Londen 1975.
- Rosenburg, D., *The 'Labour Aristocracy' in Interpretation of the African Working Classes*, Nairobi 1976.
- Sandbrook, R., The Political Potential of African Urban Workers, in *Canadian Journal of African Studies*, XI (1977), 3.
- Sandbrook, R. en J. Arn, *The Labouring Poor and Urban Class Formation: the Case of Greater Accra*, Montreal 1977.
- Waterman, P., The 'Labour Aristocracy' in Africa, in *Development and Change*, VI (1975), 3.
- Woddis, J., *New Theories of Revolution*, Londen 1972.

Sind
strat
toor
den
het
stra
ten
kap
dag
n
var
ver
zel
het
bo
ver
res
rel
kr:

de
ke
ka
or
de
le
de
te
zi